

Бизнинг энг катга дардларимиздан бири шу бахосиз жаҳолат дардидур. Бошимизга ҳар бало келса, шу билмаслигимиздан келадур. Биз ҳар мушт есак, шу билмаслигимиздан еймиз. Болаларимизнинг тарбияси канча зарур бўлса, катталаримиз шунча жохилдир, хотинларимизнинг тарбияси шунча ноқисдур. Бунинг устига эски тарбиянинг таъсири жуда кучлидур.

Ҳол шундай экан, бутун Туркистонимизда бармоқ билан кўрсатилурлик бир мактабимиз йўқдур; бизда тарбия ишларимиз шундай муҳим экан, билим юртларимиз ҳароб; бизда ўқугон кишилар канча бўлмаса, факултетларимиз шунча бузук. Ҳозир биз тартиблик суратда ўқитувчи чиқара олатургон бир илмий муассасага эга эмасмиз. Ҳозир ҳеч бўлмаса, таълим-тарбия ишларига раҳбарлик қила олатургон бир журналимиз йўқ. Оқича айтганда, бизда ҳали асослик бир нарсаси йўқ...

Барчага маълумки, Туркистоннинг аҳоли ва табиати бошқачадур, бундаги ишларини олиб бормок учун ўз табиатига мувофиқ ишлаб чиқармок арур. Бўлмаса, шу неча йилдаги тажрибаларимизнинг кўрсатқани қаби, натижасиз қоладур. Тузуккина бир ўқитувчимиз йўқ экан, ибтидоий мактаб учун тузилган прўграммда 15 турлик фан киргизамиз, иш талаб қиламиз; ҳали мактабда талаба йўқ экан, биз Амрико усули билан таълим йўлларига машғул бўламиз. Бу ишларнинг ҳаммаси биздаги маориф ишларининг бир марказга боғланмағони ва шу ишларни ишлаб чиқоратургон бир муассасамизнинг бўлмағонидир.

Шу ҳақиқатларини англаб бўлса керак, «маорифга муттаҳид фрўнт» ташкил этмакчи ва «Нашри маориф» уюшмалари ташкил қилинмокчидур. Биз бу ҳаракатларни олқишлаймиз ва бошқа ишларимиз қаби сусайиб қолмаслигини қутамиз. Фақат шу тўғриларда ўз фикримизни ҳам айтиб ўтмакчи бўламиз.

Туркистонда иқтисодий ва ижтимоий фойдасига ишлатмак ва натижалик ишлар майдонга қўймок учун шу мамлакатнинг аҳоли ва руҳига мувофиқ ҳаракат этиш канча керак бўлса, маориф ишларининг жиддий, Туркистон бошлик — раҳбарларга муҳтожмиз.

Ҳозиргача кўриб келган ишларимиз, ўтқарган ҳолларимиз бизга шуни зарур топадур. Биздаги ишларини «нари ёк» гази билан ўлчамак тўғри эмас.

Ёлғиз маориф ишларини эмас, ёшлар уюшмаларини ҳам шу кўзқараш билан текширсак, бу кунги ёшлар уюшмаларининг ўтқан йиллардан кўра ҳароблигининг сабабини шундан топа оламиз. Бизда ёшларнинг тарбияси муҳим. Ҳолбуки, бунинг бирдан-бир ташкилоти бўлгон жой кундан-кун руҳсиз, кундан-кун бузилмокда. Бунга ҳам жиддий бокмок абас эмасдур. Биз бир вақт бўлса-ку, шу асосларни ишлаб чиқсак ва шулар билан ишимиз битса... Бу ҳам тўғри эмас; шу ўзимиз яшагон асосларни йўл юритмак учун ўз қўлимиз билан олиб бормогимиз лозим.

Биз тагин шу сўзни такрор қиламиз; биз ўз кишиларимизга ишонч йўқ, ўз кишиларимизни танитаймиз, аҳамият бермаймиз. Гўё бизнинг кишиларимиз ҳеч нарсани билмайлар, гўё биз бир ишни қўлга олсак, бажара олмас эканмиз!

Бошқалар олим-фозил, уларнинг қўлидан ҳар иш келар эмиш, улар билиб иш қилар эмишлар!

Мана бу эътиқод бузук, қуруқ даъво.

Бизнинг кишиларимиз ўзимизга қараб, бошқалардан кўра пухта етишқан кишилар.

Бизнинг кишиларимиз назарий эмас, амалий ишчилар.

Хайр, биз ўз кишиларимизни унча маълумотлик деб ҳам айтмайлик. Шу холда биз даъво киламизки, шу кишиларимиз бошқаларининг олим, фозилларидан кўра бизга кўбрак фойда еткиза оладур. Чунки бизнинг холимизни, рухимизни биладур.

Бир вақтлар «ахволи рухиячи» деб сўкиш ҳам кўб одат бўлгон эди. Бирок, таассубка қарши шу ахволи рухияни риоя қилишга мажбур эканимизни бу кун эътироф қилишга тўғри келур. Чунки бизнинг ўзимиз чопиб бир ёкка кетмакчи эмасмиз, халқимизни олиб бормоқчимиз, шунинг учун халқнинг руhini ўрганмак, текширмак ва сўнг ишламак керакдир.

Маориф ишларимизни йўлга қўймоқчун бизда «Нашри маориф» очилди. Бунинг бўйнига олгон вазифаси жуда катта, жуда зўр. «Нашри маориф» тўғрисида ёзилгон бир мақола хусусий жамиятларнинг бу майдонда аҳамияти кўб деб айтадур ва хусусий жамиятларнинг бошқа мамлакатлардаги ишлари кўрсатиладир. Бу бир жихатдан тўғри. Яъни қайси мамлакатдаки, уюшмак, ишламак умумий ва халқ кўбрак уюшган ва шу уюшманинг орқасида маорифни энг қоронғи нуқталарига элтмак осон жойлар учун муносибдур. Фақат ўшал ерда ҳам ҳукуматдан ортиқ таъсир берадур, деб айтиб бўлмайди. Айниқса, бизнинг жумҳуриядаки, хусусий мактаблар очмоқ мумкин эмасдур ва ҳар бир тарбия муассасаси ҳукумат қарамоғида бўлиши лозимдур. Бу хусусий жамиятнинг рўли иккинчи даражада қолур.

Холбуки, бизда биринчи даражада ишламак учун майдон зарур.

«Нашри маориф» уюшмаси ўзининг низомномасида жуда кўб ишларни ёзгон, қўзини юмуб устига юк ортгон (таъбир маъзур қўрилсун).

Биз шу ишларнинг барчасини хусусий жамият орқали эмас, ҳукумат воситаси билан олиб бормоғимиз мумкиндур ва осондур.

Бу кун мактаб ишларимиз қарбод деймиз, ўз жумҳуриятимиз бўлгон Туркистоннинг ижтимоий тарбия шўъбасида ўз кишимиз йўқ. Мен ундаги ишчиларни айбламак истамайман; ҳар қанча ишчи киши бўлсалар ҳам бизча фойдалиқ иш қила олмайлар. Чунки бизни билмайдурлар.

Билим юртимиз бузук экан, шуларни идора эта тургон қасабақилиқ маориф идорасига бир кишимизни қўя олмаймиз. Ўзбек илмий ҳайъати иш қилмоқ истайдур, лекин қила олмайдур. Чунки ёлғиз. Қисқаси, кишимиз йўқ. Ишимиз юрмайдур.

Бултур айтилар эди: Тошкентнинг янги шаҳар мактаблари яхши таъмин этилган, эски шаҳарга қимса қарамайдур.

Самарқанднинг ҳунар мактаби мудирига қанча муқофот берилар экан, ўлка ўзбек билим юрти икки ойдан бери ойлиқ олмайдур. Янги шаҳар факултети яхши таъмин этилган, бизнингча — эски тос!..

Мана бу ҳолларни тузатиш хусусий жамият тузиш билан бўлмайдур, яна бўлмайдур! Ҳукумат идоралари орқали озгина гайрат билан буларни тузатиш мумкин. Қалам учи билан бу ҳолларни ўзгартиш осон. Бизнинг ҳар ишчимиз шуни эта олур. «Нашри маориф» шу ҳолларга қандай чора қўра олур. Хали бу маълум эмас. Қилса — маорифқа доклад қилар; нари ёғи тагин маълум эмас! Эски вақтда ҳукумат бизни «ўғай» дер эди, ҳозир биз ўзимизни ўғай қаторида тутамиз. Бир оз ўзимизча қасорат қирғиза олмаймиз, ташқаридан туриб бошимизни эшиқдан чиқиб қараймиз-да, қириб ўлтирмакка журъат эта олмаймиз. Холбуки, эшиқ биз учун очик. Истасак, жой ҳам бизга ҳозир.

Менга қолса, бизнинг «Нашри маориф» таъсис этишимиз ишдан узоқроқ қоришдур.

Марказдаги маориф ишчиларимиз ва ҳукумат бошлиқларимизнинг қичқина, арзимас бир гайрат ва ташаббуслари орқасида маориф идорасини нашри маориф руҳига

айлантирмак мумкин-дур ва ўзимизни ўгайликдан чиқармоғимиз осондур. Факат бир оз гайрат, бир оз жасорат лозим...

В. М. Самарканд.

Идорадан: бу макола мубохаса йўли билан босилди.

Бу макола «Туркистон» газетасининг 1923 йил 25 март сонидан эълон этилган.